

sûmî, "Fazl-ı Düvvüm-i Şeddâdî", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1381, V, 418-419; a.mlf., "Fazl-ı Yeküm-i Şeddâdî", a.e., V, 420-421; E. Denison Ross, "Şeddâd", *İA*, XI, 381-382; R. Bedrosian, "Shaddadids", *Dictionary of the Middle Ages* (ed. J. R. Strayer), New York 1987, IX, 217-218; Cengiz Tomar, "Revvâdiler", *DİA*, XXXV, 36-37.

GÜLAY ÖĞÜN BEZER

ŞEFAAT

(الشفاعة)

Âhirette peygamberlerin ve kendilerine izin verilen kimselerin müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunmaları anlamında bir terim.

Sözlükte "tek olan bir şeyi dengi veya benzeriyle çift hale getirmek; birinin önüne düşüp işini görmeye çalışmak, işinin görülmesi için birinin aracılığını istemek" anlamlarındaki *şef* kökünden türeyen *şefâat*, "suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için birine aracılık etme" mânasına gelir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "şf'a" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "şf'a" md.). Terim olarak "kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunması" anlamında kullanılır. *Şâfi'* ve *şefi'* "aracılık eden, şefaatte bulunan" demektir.

Şefaate, kurtuluş öğretisiyle bağlantılı olarak birçok dinde yer almakla birlikte niteliği ve biçimi farklılık gösterir. Aşkın ilâh anlayışı, âhiret inancı, ruhban sınıfı ile kutsal kişilere (peygamberler, azizler) ve varlıklara (melekler) vurgu yapan dinî öğretilerde bu kavram daha çok öne çıkmaktadır. Genellikle şefaate, ölmüş veya yaşayan kutsal kişiler vasıtasıyla dindarlar adına yahut günahı ve sevabı birbirine eşit durumdaki bir ruhun lehine Tanrı katında özel bir müdahale ve af talebinde bulunma şeklinde gerçekleşir. Esasen birçok dinde ölmüş kutsal kişilerin öteki dünya için aracılık yapabileceğine ve şefaate istemek üzere onlara dua edilebileceğine, aynı zamanda ölümlerinin arkasından yapılan duaların azap-tan kurtarıcı gücüne inanılmaktadır.

Çin geleneğinde ruhban sınıfının vazifeleri arasında insanları ruhanî açıdan arındırma ve kâhinlik yapmanın yanı sıra tanrıların huzurunda onlar için şefaate dileme görevi de vardır. Bu kapsamda Budist rahipleri tarafından ölen kişinin ardından yedi hafta boyunca ölüyü kötü karmadan kurtarmak amacıyla kutsal metin okunur ve dua edilir. Mahayana (Tibet) Budizmi'nde

ayrıca şefaate bağlantılı olarak başkalarının kurtuluşu için kendi sonsuz saadetinden (nirvana) fedakârlık eden aydınlanmış ruh öğretisi mevcuttur. Bu kurtarıcılar, sahip oldukları fazileti henüz aydınlanmaya ulaşmamış fertlere bahşetme veya aktarma yoluyla onların aydınlanmasına yardımcı olurlar. Hindu geleneğinde, iyilerin tekrar bedene girmeden (tenâsüh) önce bizzat ilâhların şefaatiyle içinde yaşayacakları kısa süreli cennet ya da semavî âlem inancı mevcuttur. Bu âlem, ilâhî varlıkla (Brahman) bütünleşmeye ve kurtuluşu ermeye yetecek kadar güzel amele sahip olmayan iyi ruhların yaşayacağı geçici durumu, aynı zamanda ilâhî lutfu bağlı şefaati ifade eder. Zerdüştilik'te Hindu öğretisine benzer şekilde doğrudan şefaate yerine günahtan arınma mekânına atıf vardır. Pehlevîce gelenek kitabı *Dadestân-ı Denig'*de (IX. yüzyıl) öteki dünyada cennet ve cehennemden başka Hemistegân denilen, günahları ve sevapları eşit durumdaki kişilerin yeniden diriltildikten sonra bir müddet kalacakları bir mekândan bahsedilir. Hemistegân'daki ruhlar acı çekmez, zira bizzat Zerdüşst peygamber onların affı için burada Tanrı'ya yalvarır. Pagan karakterli eski Yunan ve Roma dinlerinde şefaate kurban kültü biçiminde ortaya konmuştur. Buna göre yaşayanların ihtiyaçlarını ve arzularını bilen ilâhlaşmış ölü ruhların kendilerine şefaate yakarışlarıyla ibadet edilip kurban kesildiğinde mükâfat verdiklerine, ihmal edildiklerinde ise gücendiklerine inanılmıştır. Ahd-i Atik'te âhiret inancına yönelik açık bir öğreti yer almasına rağmen ölüm sonrası şefaate konusuna atıflar mevcuttur. Bunların başında, din uğruna canını feda eden birinin günahkârlar için şefaate edebileceğinden bahsedilen İşaya pasajı gelir (53/12). Kitâb-ı Mukaddes içerisinde -apokrif metin olarak- yer alan II. Makkabiler'de (12/42-45), yaşayanların ölümler için dua edip kefarette bulunmasının imkânından ve nihaî kader olan ateşten kurtarıcı şefaatten söz edilir. Ölümler şefaate yoluyla kurtuluşa ermesi fikri Rabbânî literatürde daha açıktır. Talmud'da İsrâilîoğulları'ndan imanlı olup günah işleyenlere bizzat Hz. İbrâhim'in şefaate edeceği, zira onların İbrâhim ahdinin işaretini taşıdıkları ve bundan dolayı kısa bir süre ara mekânda kalsalar bile cehennem ateşine mâruz kalmayacakları belirtilir (Erubin, 19^b; Hagigah, 27^a; ayrıca bk. *Sifre Deuteronomy*, 210). Söz konusu ara mekân, günahı ve sevabı eşit olanların günahlarından arınmak için -on iki ay veya daha az süreyle- kalacakları yere karşılık

gelmektedir. Günümüz Ortodoks yahudi öğretisinde arınma yeri inancı ve buna bağlı olarak ölümler arkasından bir yıl boyunca kutsama duası okunmasına yönelik âdet devam etmektedir. Ayrıca ultra-Ortodoks Hasedî gruplar arasında sâlih kabul edilen kişilerin şefaatine inanılmaktadır.

Hıristiyanlık İsa Mesih yoluyla kurtuluş öğretisine dayandığından fidiye, bu dinde kefarete, mutlak aracılık gibi kavramlar kapsamında şefaate daha çok yer verilir. Ahd-i Cedid'de şefaate kelimesi (Gr. entychanein; Lat. interpellare), "bir kişinin bir başka kişinin savunucusu olması veya onun lehine af dilemesi" anlamında kullanılmıştır (İbrânîler'e Mektup, 7/25). Kutsal kişilerin şefaatinin ifade eden aracı kelimesi (Gr. mesites; Lat. mediator) Tanrı ile insanı -kefarete yoluyla- birbirine yakınlaştırmayı ifade etmektedir (Timoteos'a Birinci Mektup, 2/5). Bu bağlamda özellikle İsa Mesih, başrahip sıfatıyla inananların günahlarının bağışlanmasını dileyen (Yuhanna'nın Birinci Mektubu, 2/2) ve inananlar hatta bütün insanlık adına Tanrı katında şefaatte bulunan biri diye sunulmuştur (İbrânîler'e Mektup, 7/25). Ancak şefaate sadece İsa'ya ait bir eylem değildir. Pavlus'a göre İsa Mesih göklerde şefaate ederken Parakletos (yardımcı) diye isimlendirilen kutsal ruh da tıpkı İsa gibi inananların zayıf anlarında Tanrı huzurunda onlar adına yakarır, yer yüzünde azizlerin mücadelelerine yardım eder ve onlara şefaatte bulunur; Tanrı bunun karşılığında kutsal ruhun şefaate duasına olumlu cevap verir (Romalılar'a Mektup, 8/26-28, 34).

Ahd-i Cedid öğretisine paralel biçimde ilk dönemden itibaren kilise babaları ruhanî varlıklara dua etmeyi ve onlardan şefaate istemeyi gerekli görmüşlerdir. Meselâ ilk kilise babalarından Origen, İsa'nın yanı sıra meleklerin ve azizlerin şefaatinde bahsetmiş, aynı şekilde Kudüsli Cyril, Naziansuslu Gregory, Jean Chrysostome ve Jerome gibi Batılı ve Doğulu kilise babaları, hıristiyanları İbrânî atalarına, peygamberlere, kilise elçilerine, Tanrı'nın dostlarına ve din uğruna şehid olanlara yalvararak şefaatinin istemeye teşvik etmiştir. Ortaçağ'ın hıristiyan teologu Thomas Aquinas da özellikle azizlere niyazda bulunmayı, onlardan dua ve tövbelere ortak olmalarını istemeyi öğütlemiştir.

Hıristiyan mezhepleri şefaate konusunda kendi teolojilerine uygun öğretiler geliştirmişlerdir. Roma Katolik kilisesi Trent Konsili'nde (1545-1563) şefaate ve başkası le-

hine niyazda bulunmayı bir dogma şeklinde ortaya koymuştur. Buna göre müminler, öncelikle a'râftakilerin cennete kabulü için dua edip bu amaçla kutsal komünyon âyini yapabilirler. Katolik öğretisinde a'râf, ilâhî lutfu muhtaç durumda ölen bir kişinin cennete girmesi için gereken kutsallığı elde etmek maksadıyla bulunduğu arınma yerini ifade eder ve bu inancın temelinde ölü lehine şefaât duası yer alır. A'râftaki ruhların kurtuluşu için özellikle Latin Amerika'da "ölüler günü" adıyla özel kült törenleri düzenlenir. Trent Konsili kararlarında ayrıca İsa Mesih ile beraber Tanrı krallığında hüküm süren azizlerin de Tanrı katında insanlar lehine dua ve niyazda bulunduğu ifade edilmiştir. Roma Katolik öğretilerine göre başta Meryem olmak üzere azizlerin şefaâtlarına inanıp onlara niyazda bulunmak İsa'nın mutlak rab oluşuna ve aracılık rolüne zarar vermez; aksine bütün lutf ve meziyetlerin ondan geldiği inancını güçlendirir. Bu bağlamda dindar bir insanın ölmüş veya yaşayan bir başka dindar insandan dua yahut şefaât dilemesi meşrû görülür. Ayrıca Katolik öğretilerinde kilisenin İsa aracılığıyla bağışlama gücüne sahip olmasından dolayı bilhassa Ortaçağ'da gerek yaşayanlar gerekse ölenler için tam veya kısmî kurtuluş (indulgentia) satın alma yaygın biçimde uygulanmıştır.

Doğu ve Ortodoks kiliseleri de -şefaât konusunda Katolikler kadar derin öğretilere sahip olmasalar da- genel anlamda hem gökteki azizler komünyonu üyelerinin kendileri veya başkaları lehine Tanrı katında şefaât etmesini hem de ölü için şefaât dilemeyi meşrû kabul ederler. Genel olarak Protestan kiliseleri, Pavlus'un öğretisi ışığında insanların günahatı kurtarıcı fide ya da kafâret olması bakımından İsa Mesih'in aracılığının mutlaklığına inanır; bunun ötesinde bir şefaât anlayışı ise tartışmalıdır. Martin Luther, rasyonel açıdan kurtuluşun tamamen gerçekleşmesi bağlamında İsa'nın haçta şefaât niyazı yaptığına kanidir. İsa dışındaki kişilerin, yani Meryem'in ve azizlerin şefaati ise İsa'nın tek ve mutlak şefaâtçi olduğu inancına aykırı düşmesi sebebiyle Protestan teolojisi açısından problemli görülür; bu konuda Protestan kiliseleri arasında görüş farklılıkları vardır. Anglikanizm açık bir dille Trent Konsili'nin şefaât öğretilerini aşırılık, Tanrı'ya karşı saygısızlık, faydasız ve mantıksız bir öğreti sayıp reddederken Kalvinistler, şefaati ve özellikle yeryüzünde olup biten şeylerden habersiz azizlere niyazda bulunmayı duanın gerçek anlamını yok ettiği için bir tür

şeytan aldatmacası ve sahtekârlık diye kabul eder. Diğer reformist kiliseler de Augsburg İtirafı (1530) olarak bilinen ve reformist öğretinin temelini oluşturan hükümlere bağlı şekilde sadece İsa Mesih'in insanlar için mutlak aracı ve şefaâtçi olabileceğine inanır. Bununla birlikte günümüzde bazı Protestan kiliseleri ancak "yaşayanların birbirine dua etmeleri" anlamında şefaati kabul etmekte, Anglo-Katolikler ve bir kısım Protestan kiliseleri Katolik öğretilere benzer biçimde meleklerin ve gökteki azizlerin inananlar için dua etmesine olumlu bakmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Denzinger, *Enchiridion Symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum* (ed. P. Hünermann), Bologna 1995, s. 984; P. Enns, *The Moody Handbook of Theology*, Chicago 1989, s. 239-240, 247; G. M. Burge, "Intercession", *Dictionary of Paul and His Letters* (ed. G. F. Hawthorne - R. P. Martin), Downers Grove 1993, s. 436-438; W. Grudem, *Systematic Theology: An Introduction to Biblical Doctrine*, Leicester 1994, s. 627; *Catechism of the Catholic Church*, London 1994, s. 221, 305, 372; J. P. Baker, "Office of Christ", *New Dictionary of Theology* (ed. S. B. Ferguson - D. F. Wright), Leicester 1998, s. 476-477; İskender Oymak, *Zerdüştlük*, Elazığ 2003, s. 173-174; Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya 2005, s. 43; K. Kohler, "Purgatory", *JE*, X, 274; T. B. Scannell, "Intercession (Mediation)", *The Catholic Encyclopedia*, New York 1912, VIII, 70-72; E. J. Hana, "Purgatory", a.e., XII, 575-580; H. Zimmermann, "Intercession", *Encyclopedia of Biblical Theology* (ed. J. B. Bauer), London 1970, s. 400-403; A. J. Maclean, "Intercession", *ERE*, VII, 382-388; H. Thurston, "Saint and Martyrs (Christian)", a.e., XI, 54-55; J. I. Smith, "Afterlife: An Overview", *ER*, I, 110.

MUSTAFA ALICI

İslâm'da Şefaât. Kur'an'da "şef" kavramı sözlük anlamında kullanılan biri dışında (el-Fecr 89/3) otuz bir yerde geçmekte, bunların on üçünde şefaât biçiminde yer almakta, diğer yerlerde fiil ve isim kalıplarıyla tekrar edilmektedir. Nisâ sûresinde (4/85) iyi bir işe destek verenle kötü işe destek verenlerden her birinin o işin sonucundan pay alacağı ifade edilirken dünya hayatındaki faaliyetlerin kastedildiği anlaşılmaktadır. İbn Cerîr et-Taberî bu âyetin tefsirinde, Asr-ı saâdet'teki imanküfür mücadelesi sırasında müslümanların veya küfür ehlinin safında bulunma şeklindeki yorumu âyetin bağlamına daha uygun görmüştür (*Câmi'u'l-beyân*, V, 253-254). Bunun dışında şefaati konu eden âyetlerde hâkim fikrin şirk inancının reddi ve tevhid inancının telkin edilmesi olduğunu söylemek mümkündür. Zümer

sûresinde anlatıldığı üzere (39/3) putperestler kendilerini Allah'a yaklaştıracığına inandıkları için putlara tapıyorlardı. Bazı âyetlerde putlar "şefî" (çoğulu şüfeâ) diye zikredilmiştir. Bu âyetlerde kıyamet günü Allah'tan başka hiçbir dost ve şefaâtçinin bulunmayacağı belirtilmekte, o gün şefaatin ancak Allah'ın izni ve rızasıyla gerçekleşeceği beyan edilmektedir. Genellikle olumsuz anlatımlarla başlayan âyetlerin bir kısmında istisnalar yapılmak suretiyle Allah'ın izni ve rızasına bağlı olarak hakkı (tevhid) benimseyenlere şefaatte bulunulacağı kaydedilmektedir (ez-Zuhruf 43/86; krş. Taberî, XXV, 134-135; Kurtubî, XVI, 81-82). İlgili âyetlerde kıyamet günü şefaatten mahrum olanların ana vasfı olarak inkâr veya şirk, yine inkâr anlamında (Râzî, III, 56) zulüm (el-Mü'min 40/18), âhireti inkâr; buna sürükleyen davranışlar arasında namaz kılmama, fakiri doyurmama, bâtıla dalarla beraber olup aynı davranışı sergileme (el-Müddessir 74/41-48) gibi hususlar zikredilir.

Şefaât kavramı hadislerde de yer alır ve şefaatin hem dünyevî hem uhrevî tarafının bulunduğu belirtilir. Başta Resûlullah olmak üzere bütün peygamberler, melekler ve sâlih kullar büyük günah işleyen müminlere şefaât edecektir (Buhârî, "Tevhîd", 24; Müslim, "İmân", 302). Hadislerde âhiretteki şefaât konusuna daha fazla yer verilmekle birlikte "dünyada bir kimşenin meşrû işine yardımcı olmak" anlamındaki şefaate izin verildiğine ilişkin uygulamalardan söz edilmiş (Buhârî, "İstikrâz", 9, 18), ancak had cezaları doğuran suçların cezasının kaldırılması yolunda şefaatte bulunulamayacağı bildirilmiştir (Buhârî, "Hudûd", 2; "Enbiyâ", 54; "Meğâzî", 53). Ayrıca Hz. Peygamber ölümlü bağışlanmasi için müslümanların dua etmesini dünyada ona şefaâtçi olma diye nitelemiştir (*Müsned*, II, 256; Müslim, "Zühd", 74). Âhirette gerçekleşecek şefaatte ilgili olan hadislerin çoğu Resûl-i Ekrem'in şefaatine dairdir. Allah'ın, özellikle bir duasını mutlaka kabul edeceğine dair her peygambere tanıdığı imtiyazı Resûlullah dünyada kullanmamış, şefaât etmek amacıyla bunu âhirete bırakmış ve Allah'a ortak koşmamak şartıyla büyük günah işleyen herkesin bundan yararlanacağını söylemiştir (Buhârî, "Tevhîd", 31; Müslim, "İmân", 338-345). Hz. Peygamber'in âhiretteki ilk şefaati mahşerde gerçekleşecektir. Hesaba çekilmek üzere orada uzun süre bekleyen insanlar hesabın başlatılmasını sağlamak için Hz. Âdem, Nûh, İbrâhim, Mûsâ ve İsa'dan şefaât isteyecek, fakat o gü-